

jim je zgodovinska avstrijska uradna pisava tistega časa. Ravnaajo se po državnem šematizmu in uradnih topografsko-statističnih seznamih. Pri ministrih je odločilen podpis v zapisniku, ki se ponekod razlikuje od oblike v državnem šematizmu. Na ta način so glavna krajevna gesla v registru starinske oblike: Gratz (ne Graz), Botzen (ne Bozen), Metcovich (ne Metković, kakor so pozneje uradno pisali tudi v nemških tekstih). Variante so navedene v registru, tako tudi današnja uradna krajevna imena z ozirom na državo, ki ji kraji pripadajo (Ljubljana, Bratislava, Bolzano itd.). Pri osebnih imenih naše oči nekoliko moti, da se pri znanih osebah, kakor je bil recimo patriarh Rajačić, navaja edinole oblika sejnih zapisnikov in takratnih šematizmov (Rajacsich, Joseph); srbska oblika bi mogla biti navedena v oklepaju.

Pri zelo vestno sestavljenem registru skoraj ni napak. Pri imenu Pattay v registru in v op. 8 na str. 150 je dodati Dr. Guido. Pattay (tudi Pattai) je bil advokat v Gradcu, leta 1848 izvoljen v Gleinstätten za poslanca v frankfurtski parlament, ki je šel pozneje tudi v stuttgartski parlament (glej Niebour v Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 1912, Handbuch des Herzogthumes Steiermark 1848, str. 239, 277). Njegov volilni okraj je bil pretežno nemški, vendar pa so bile vanj vključene tudi nekatere okrajne gosposke na našem ozemlju kakor Marenberg (danes Radlje ob Dravi). — Za Risano je napak navedeno kot današnje uradno ime Risanski, pravilno je Risan. Nekaj napak gre na račun neodpravljenih napak pri prepisovanju: Tabor se piše češko Tábor, ne Tabór, Theresienstadt pa Terezín, ne Terczín.

Izdaje zapisnikov avstrijskih vladnih sej se bo razveselil vsakdo, ki se ukvarja s slovensko zgodovino 19. stoletja in zaradi tega tudi s splošnimi problemi avstrijske države, njenih vlad in njene politike. Dragocenosti, ki smo jih veseli, pa ne predstavljajo samo zapisniki, ampak tudi z izredno skrbjo sestavljeni podrobni komentarji in uvodne razprave. O nadaljnjih zvezkih bomo v Zgodovinskem časopisu še poročali.

Vasilij Melik

Deutschland und Österreich, Ein Bilaterales Geschichtsbuch; izdala Robert A Kann in Friedrich E. Prinz. Wien — München : Jugend und Volk Verlag, 1980. 569 strani.

Ko je profesor celovške univerze Helmut Rumpler novembra 1982 predaval na ljubljanski filozofski fakulteti (»Avstrija, od države proti volji k avstrijski naciji«), je uvodoma opozoril na dejstvo, da je tako za »avstrijsko zgodovinsko vedo kakor tudi za avstrijsko državo značilno, da smo šele v novejšem času dobili obsežnejše prikaze avstrijske politične identitete« in nato v zvezi s tem omenil delo medtem že umrlega Friedricha Heera »Der Kampf um die österreichische Identität« (1981), zbornik Georga Wagnerja »Österreich. Von der Staatsidee zum Nationalbewusstsein« (1982) in pričujoči zbornik prav tako že pokojnega Roberta Kanna in Friedricha Prinza.

Zbornik »Nemčija in Avstrija« je izšel v okviru projekta, ki ga podpira UNESCO, in bi moral biti zanimiv tudi za nas: prvemu dvojezičnemu delu o avstrijsko-italijanskem sosedstvu (Österreich und Italien oz. Austria e Italia, storia a due voci), ki je izšlo leta 1973 v soavtorstvu Adama Wandruszke in Silvia Furlanija in zborniku Kanna in Prinza naj bi po napovedi sledila knjiga o jugoslovansko-avstrijskem sosedstvu.

V tokratni, drugi knjigi iz serije takoimenovanih »bilateralnih zgodovinskih knjig« se je krog sodelujočih razširil — v dvajsetih prispevkih je devetnajst avstrijskih in nemških avtorjev obdelalo pomembnejša poglavja iz zgodovine tega čisto prekarnega sosedstva, pri čemer so nekateri pomembnejši aspekti predstavljeni tako z avstrijskega kot z nemškega zornega kota. Tako je npr. problem »anšlusa« z nemške strani prikazal kölnski profesor Andreas Hillgruber, z avstrijske pa salzburški profesor Gerhard Botz. Dunajčanka Elisabeth Kovacz je avtorica poglavja »Katolicizem in protestantizem z avstrijskega vidika«, v Celju rojeni nemški zgodovinar Gerhard Mey pa je napisal poglavje, v katerem je odnos med obema veroizpovedma obravnavan z nemškega vidika. Na isti način sta obdelani še poglavji o gospodarski zgodovini (Avstrijec Herbert Matis in Nemeec Karl Erich Born) in o odnosu hohenzollernske Nemčije do nacionalnega problema v habsburški monarhiji (Nemeec Peter Burian in Avstrijec Robert A. Kann).

Knjiga je vsebinsko razdeljena na dva dela: v prvem je v osmih poglavjih zarisana razvoj tega sosedstva od 8. stoletja do danes, v drugem pa so predstavljeni posamezni problemski sklopi: gospodarstvo, kultura, cerkev in nacionalni problem. Uvodno poglavje o »predzgodovini nekega sosedstva« (»Frankenreich-Römisches Reich-Österreich«) je prispeval F. E. Prinz. Volker Press je prikazal obdobje skoraj tristoletih let, v katerem so Habsburžani bolj ali manj neprekinjeno načelovali Svetemu rimskemu cesarstvu (»Dedne dežele in Reich od Albrechta II. do Karla VI. 1438—1740«).

O razmerju med Avstrijo in Prusijo v obdobju od 1740 do 1848 govori sestavek Walterja Hubatscha. Adam Wandruszka je avtor zanimivega poglavja o velikonemški in malonemški ideologiji v razdobju 1840—1871, ki ga je zaključil s pismom Anastasiusa Grüna, v katerem je prvi politični pesnik Avstrije Schmerlingu resignirano obrazložil razloge, zaradi katerih se ni udeležil slovesnosti ob četrstoletnici otvoritve nemškega parlamenta in frankfurtski Pavlovi cerkvi — petindvajset let prej je bil grof Anton Auersperg tam kot zastopnik Ljubljane. Kannov prispevek obravnava drugi nemški Rajh in habsburško monarhijo (1871—1918). Po obeh poglavjih o anšlusu prvi del knjige zaključuje analiza avstrijsko-nemških odnosov po letu 1945, ki jo je napisal Alfred Abletinger.

V drugem delu so poleg že omenjenih poglavij o protestantizmu in katolicizmu, gospodarskih odnosih in nemškem odnosu do nacionalnega vprašanja v habsburški monarhiji obdelana še kulturna problematika (Roger Baur: »Avstrijska literatura ali literatura iz Avstrije?«, Renate Wagner-Rieger: »Nemčija in Avstrija: upodabljajoče umetnosti«, Carl Dahlheim: »Glasbena zgodovina Avstrije in ideja nemške muzike«), delavsko gibanje v obeh deželah (Hans Mommsen), šolstvo in socialna struktura po obdobju razsvetljenstva (Monika Glettler) in vprašanja oboroženih sil (Johann Christoph Allmayer-Beck).

Pred nami je torej dokaj zaokrožena podoba tega za nas često usodnega sosodstva, ki v preteklosti nikakor ni bilo zgolj stvar preproste državne razmejitve, ampak vsaj z avstrijske strani vedno tudi spraševanje o lastni identiteti. Tako Gerhard Botz v poglavju o »anšlusu« pravilno ugotavlja, da le-ta za nemško stran predstavlja v bistvu le vprašanje nacionalnopolitične arondacije in je kot takšen zgolj eden izmed številnih problemov novejšje nemške zgodovine, za Avstrijce pa je to vprašanje naj-usodnejše povezano s problemom državnega obstoja in kolektivne identitete in je »praktično povezano z nacionalnim problemom Avstrijcev nasploh«.

Slabost zbornika je mogoče videti ravno v dejstvu, da je ločnica med »avstrijskim« in »nemškim« sicer dovolj ostro izrisana v poglavjih, ki obravnavajo teritorialno-politične in konfesionalne razdelitve, dosti manj pa na področju takoimenovane kulturne nadgradnje, kjer naj bi se posebna avstrijska individualnost še posebej odražala. Tako je Roger Baur svoj sestavek o avstrijski literaturi dokaj značilno naslovil v interogativni formi (»Avstrijska literatura ali literatura iz Avstrije?«), nato pa — ob dejstvu, da pridevnik »avstrijska« piše v glavnem v navednicah — na vprašanje zastavljeno v naslovu ni dal določnega odgovora. Tudi razmišljanje Carla Dahlhausa o »glasbeni zgodovini Avstrije in ideji nemške muzike« izzvani podobno: Dahlhaus npr. meni, da etnično poreklo komponistov ni v nikakršni zvezi z anacionalnim bistvom muzike, tako da je »subalterni leksikografski spor« o tem, ali so bili glasbeniki, ki so igrali v kapelah aristokratskih mecenov »Nemci, Čehi, Madžari, Slovenci ali Hrvati, najmanj odveč, če že ne nesmiseln, ker se etnično poreklo ... substance muzike sploh ne dotakne« (str. 331). S trditvijo, da je bil Ludwig Wittgenstein »edini avstrijski mislec, ki je posegel v svetovno zgodovino filozofije«, Dahlhaus ob imenih kot so npr.: Husserl, Mach, Carnap, Schlick — ali ravno zdaj tako slavljivi Karl Popper — avstrijski filozofiji dela slabo uslugo. Nekoliko jasnejše distinkcije v svojem prispevku o upodabljaajočih umetnostih postavlja Renata Wagner-Rieger, sicer pa sloviti habsburški »understatement«, »nicht nötig Haben« stare in častitljive dinastije, v primerjavi z nemško državotvorno in »parvenijsko «arhitekturo že na primeru pompoznih Brandenburških vrat in skromnega dunajskega Augartna kar bije v oči.

Temu sumarnemu prikazu je potrebno dodati še opozorilo: zbornik se omejuje le na zgodovino odnosov »nemškogovorečega jedra monarhije« z nemško sosedo. Ob dejstvu, da je to jedro predstavljalo le center večnacionalnega habsburškega deželnega kompleksa in kljub uvodni izjavi, po kateri »politične in kulturne posledice, ki izvirajo iz tega dejstva, predstavljajo enega izmed temeljnih problemov, s katerimi se ta knjiga ukvarja«, nemška komponenta sosodstva zaradi te hotene omejitve ostaja nepopolno predstavljena. To pokaže že bežen pogled v stvarno kazalo, v katerem Poljaki sploh nimajo posebne enote, Hrvati in Slovaki pa so omenjeni dvakrat, tako kot npr. Španci, pa še to v kontekstu splošnih naštevanj.

Tudi v obeh poglavjih, ki obravnavata odnos hohenzollernske Nemčije do nacionalnega problema v habsburški monarhiji, se govori predvsem o tem, kako malo so pravzaprav odločujoči nemški faktorji vedeli o narodnostnem vprašanju in kako kratkovidno in zgolj z vidika neposredne koristi za nemški del monarhije so Nemci gledali nanj. Osupljiv primer takšnega nepoznavanja po stenografskih zapisnikih nemškega Reichstaga navaja nemški zgodovinar Peter Burian; še v juniju 1918 je član Reichstaga od vlade zahteval, da prepreči ustanovitev »češko-slovaškega kraljestva« z razlogom, ki mu nihče ni oporekal veljavnosti. Takšna tvorba naj bi Nemčiji zaprla dostop do Trsta. Burianov komentar: Slovake je zamenjal s Slovenci! Stoletna pripadnost zahodnega dela monarhije Reichu in kasneje Nemški zvezi je, kot ugotavlja

Burian, Nemcem v veliki meri prikrija dejstvo, da sta samo v tej, zgolj v državnem pomenu nemški polovici rajha, v celoti živela tudi dva nenemška naroda, Čehi in Slovenci.*

V tem kontekstu vsekakor pozitivno odstopa prispevek Monike Gletler, v katerem je kljub manjšim napakam (Društvo Südmark ni bilo ustanovljeno leta 1890, ampak 24. 11. 1889, str. 460; odločba koroške deželne vlade o uvedbi dvojezične šole ni bila sprejeta 30. 10. 1945, pač pa že 3. 10. 1945, pri čemer je bilo končno besedilo uredbe določeno 31. 10. 1945, str. 469) dovolj korektno prikazala razvoj manjšinskega šolstva na Koroškem. Avtorica omenja »sporno naravo« manjšinskega šolskega zakona iz 19. 3. 1959, ki je močno skrčil teritorialno veljavnost prvotne šolske odredbe (op.: ni točno!) in s prisilno prijavo k slovenskemu pouku ustvaril položaj, ki je imel neugodne posledice. Nadalje pravi: »Tudi zakon o narodnostnih skupinah iz leta 1976... je razočaral narodnostne manjšine: v nasprotju s členom 7 državne pogodbe iz leta 1955, ki ni določala nikakršnih numeričnih omejitev za pridobitev manjšinskih pravic, je bilo zdaj vendarle zopet uvedeno ugotavljanje manjšine po priznavalnem principu, pri katerem se sprašuje po materinem jeziku.« Vendar po Gletterjevi kancler Kreisky z vladno izjavo z 19. 7. 1979 ni dopustil nobenega dvoma o njegovem »v temelju manjšinam naklonjenem stališču«, s tem da je načelno dejal: »Mi vidimo v narodnostnih skupinah nenemške jezikovne pripadnosti, živečih v Avstriji, tako obogatitev kulturnega življenja kot tudi most k našim sosedom« (vse str. 469).

Omenimo še, da zbornik poleg bibliografskega pregleda, stvarnega in imenskega kazala ter slikovnega gradiva s področja umetnostne zgodovine vsebuje tudi kartografski dodatek. Tako karta nacionalnega sestava habsburške monarhije za leto 1900 območje južne Koroške prikaže kot 50 % nemško in 50 % slovensko področje, Celovec pa figurira kot mesto z 10–50 % slovenskim deležem (takšno oznako ima tudi Zagreb!). Pri karti habsburške monarhije po St. Germainskem in Trianonskem mirovnem sporazumu je Zadar napačno vrisan kot Jugoslaviji pripadajoče mesto, na zemljevidu »Mitteleurope« leta 1949 pa zaman iščemo barvne oznake in razmejitve, o katerih govori legenda.

Kaj naj ob koncu rečemo o delu, pri katerem gre pozitivno vrednotiti že samo dejstvo, da obstaja? Avtorjem je treba šteti v dobro, da so se lotili nekaterih »vročih« tem (danes, ko dve tretjini Avstrijcev menita, da je obstoj posebn avstrijske nacije nekaj gotovega, tudi te teme niso več tako vroče), pri tem pa dosedanja vednost ni bila kaj bistveno presežena. Temeljna usmeritev projekta, ki naj bi z odpravljanjem »klišejskih« predsodkov posredno prispevala k boljšemu medsebojnemu razumevanju, in resnično »bilateralen« pristop pa predstavljata vsekakor prijetno novost.

Samo Kristen

* Ni samo član Reichstaga zamenjal Slovakov v Slovenci, ampak je to storil tudi predsednik srbske vlade Nikola Pašić. Delegacijo slovenskih prepovedovcev je leta 1913 sprejel z besedami: »A vi ste, Slovaki.« »Ne, nisem Slovak, ampak Slovenec« je začudeno odgovoril vodja delegacije. »Vem, vem, Slovenci in Slovaki ste skoraj prav isto« je pet let pred združitvijo v isto državo odgovoril Nikola Pašić (gl. Vladimir Dedijer, »Sarajevski atentat«, DZS, Ljubljana 1966, str. 665). — O podobnih zamenjavah bi se dalo napisati zanimivo študijo. Tudi zgodovinopisje pred podobnimi nisi pro quo ni immuno Vsaj kar se tiče Slovencev nekatere osnovne cis- in transljajtanske razmejitve niso povsem jasne. Če nas je že pisatelj Joseph Roth v »Radetzkyarschu« prestavil na skrajen jug monarhije, pod bosenske minarete, je to še vedno lahko pesniška svoboda. Drugače pa je, če ugledni angleški zgodovinar Crankshaw v delu »The Fall of House Habsburg« o nesmiselnosti razbitja obdonavskega cesarstva razmišlja takole: »V Ljubljani imajo (Slovenci — op.) svojo univerzo... toda tudi Franc Ferdinand bi pripravil Budimpešto do tega, da bi jim jo dala« (op. cit. Longmans, London, 1963, str. 312). Ko v numeričnih preglednicah Crankshaw omenja enoto »Hrvaška-Slavonija« (v izvirniku »Croatia-Slavonia«), se ta v italijanskem prevodu knjige po načelu »Traduttori-traditori« spremeni v »Hrvaško Slovenijo«. Italijanski bralec tako lahko izve, da so Madžari iz optičnih razlogov pri podatkih o štetju izključili Hrvaško in Slovenijo — »... per evitare di far vedere la forza della minoranza slava in Ungheria, i magiari esclusero dai loro dati la Croazia-Slovenia« (Il tramonto di un impero«, Mursia, str. 481). — Strah Madžarov pred Slovenci bi istemu bralcu postal otipljivejši, če bi nato vzel v roko A. Perniceja »Evoluzione storica delle nazioni balcaniche« iz leta 1915: »Slovenci della Croazia, alla voce del bano Jelacic nel 1848, insorgono inneggiando alla loro affinità, anzi alla loro unità coi Serbi.« (str. 116, Ulrico Hoepli, Milano) — Ze prej »je bila Madžarska osvobodjena in je habsburškemu imperiju uspelo ponovno osvojiti turške dele današnje Jugoslavije«, to pa sta Hrvaška in Slovenija (gl. Who is who in Austria, Zürich, 1983, str. 875), da bi nato Maribor leta 1941, »po razbitju Jugoslavije, zasedli Madžari« (Encyclopedia Britannica, 1963, gl. pod »Maribor«). Skratka: »Extra Hungariam non est vita«! — Temu se reče o srednjeevropski in jugovzhodnoevropski narodnostni kaši pisati z distanco — »au dessus de la mêlée«.